

İletişim ve Etik-II

İhsan Karababa
EMO Etik Komisyonu

İletişim ve Etik Sorunlar

İletişim sürecinde yaşanan kuralsız, ilkesiz tutum ve davranışların etik ve ahlaki değerlerde yarattığı aşınmalar, bunlara karşı teknolojinin insani/toplumsal amaçlar dışında kullanılmasını önleme arayışları “iletişim etiği” düşüncesini gündeme getirmektedir. Açıklanmaya çalışıldığı gibi iletişim sürecinde kişi ve grupların etikle bağdaşmayan tutum davranışları, esas olarak, gelişen teknolojinin egemen güçlerin elinde toplumsal-ekonomik, siyasal ve kültürel süreçlerde üstünlük sağlama ve egemenlik kurma aracı olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Etik sorunların çıkmasında önemli payı olan tekelleşme emperyalist sistemin egemen güç odaklarının iradesi altında gelişmektedir. Bugün iletişim alanında ortaya çıkan gizli dinleme, uzaydan izleme gibi olayların yarattığı korku, güven duygusunun ortadan kalkması herkesin doğrudan tanık olduğu etik/ahlakla bağdaşmayan tutum ve davranışların somut örnekleridir

Adaletsiz, haksız, kural dışı uygulamalara çare olarak gündeme getirilen etik düzenlemeler, mesleki/ sektörel bir sorun olarak ele alınmaktadır. Oysa etik, sektörlerle göre farklılık göstermeyen bir bütünlüğe

sahiptir. Etik konusunda yanılığlara düşmemek, sorunların nereden ve nasıl kaynaklandığını açıklayabilmek için konuyu bu bütünlük içinde ele almak, zorunlu ve gerekli bir yöntemdir. Toplumsal sınıf ve katmanların toplum üzerindeki etkileri göz önüne alındığında, statüleri ne olursa olsun, emekçi sınıf ve katmanların toplumun değerler sistemini alt üst edecek çapta etik sorunlar yaratmaya güçlerinin yetmeyeceği açıkça görülmektedir. Başka türlü söylemek gerekirse, bu kesimlerin toplumun değerler sistemini kendi çıkarlarını kollayan değer yargılarıyla değiştirmeye güçlerinin yetmeyeceği herkes tarafından bilinmektedir. Bir başka gerçeklik de toplumun emekçi sınıf ve katmanlarının, çıkar çevrelerinin evrensel boyutta yarattığı etik kirliliği önlemeye de güçlerinin yetmeyeceğidir. Küresel boyutta ortaya çıkarak toplumu etkisi altına alan kirliliğin emekçi sınıf ve katmanlara yansımalarının sürece katkısı toplumsal yozlaşmayı tetikleyici etki yapmaktan öteye geçemez.

Toplumda ahlak bunalımı olarak gösterilen yozlaşma günlük yaşama yansıyan çıkara dayalı değer yargıların toplumun değerleriyle çelişmesinden kaynaklanmaktadır. Toplum tabanını oluşturan geniş halk

kesimleri doğal bir refleks olarak, ortaya çıkartılan yeni değer anlayışlarını, kendi değer anlayışlarıyla karşılaştırmaktadır. Bu karşılaştırmada insanlar, eylemlerine temel aldıkları değerler sistemi ya da etik/ahlak anlayışlarıyla ekonomik, siyasal çıkarlara dayalı egemen güçlerin değer yargıları arasında, ortaya çıkan, kavramakta güçlük çektikleri farklılıklar karşısında ikileme düşürmektedir. Bu ikilem içerisinde, doğru-yanlış, iyi-kötü gibi davranışlara temel alınan değerlendirmelerde de ikilemler yaşanmakta, tutum ve davranışları etkileyen kavram kargaşası topluma yozlaşma olarak yansımaktadır. Yozlaşan ortamda sergilenen tutum ve davranışlar da etik/ahlaki bunalımlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Görüleceği gibi ortaya çıkan etik ve benzeri sorunlar, bireysel davranışlarla çözülemeyecek, ülkelerin bile çözmekte başarılı olmadıkları küresel boyutlu toplumsal sorunlardır. Bu çözümsüzlüğe karşı ekonomik ve siyasal gücü elinde bulunduran egemen çıkar çevreleri, yarattıkları sorunları etik kodlar aracılığıyla çözmeye yönelmektedirler. Etik kodlar sisteminin, etik değerlere saygılı bir ortam yaratmadan öte amaçlarla gündeme getirildiği kanısındayım.

Bunların başında yozlaşmaya karşı, tarihi toplumsal süreçlerde oluşan toplumsal değerleri koruma yerine, neden yapay değerlere gerek duyulduğunun açıklanmamış olması gelmektedir. Bir başka nokta piyasa güçlerinin, kendi çıkarlarına uygun değer yargılarına toplumlara alternatif bir etik sistem olarak benimsetme, bir diğeri, etiğin toplumdaki bağlayıcı gücünden yararlanarak çalışanlar üzerinde ahlaki baskı oluşturma, bir başka neden de küresel ideolojinin etik temelini oluşturma isteğidir. Önemli bir neden de, etik dışı tutum ve davranışların ya da toplumsal yozlaşmaların toplumun tabanında oluşarak yukarı doğru yayılıp topluma etkisi altına aldığı yanılığını topluma kabul ettirme düşüncesidir.

Bu genellemelerden sonra, etik kodlar aracılığıyla, yeni bir toplumsal sistem oluşturmak isteyen güçlerin kendilerini, oluşturmak istedikleri "etik" ortamın neresinde gördüklerine yakından bakmanın yararlı olacağı kanısındayım.

Etik Kodlara Yaklaşım

Egemen güç odaklarından biri olan siyasi iktidar; kamusal hizmetlerde geliştirilecek etik davranış kurallarının kamuya güveni artıracığı, iş dünyasına uygun bir ortam oluşturacağı, piyasaların iyi işlemesine ve ekonomik gelişmeye katkıda bulun-

cağı görüşündedir. Bu görüşler doğrultusunda da kamu görevlileri etik kurulları oluşturulması için gerekli yasal değişiklikleri yapmış ve etik davranış ilkelerini yürürlüğe koymuştur.

Serbest piyasa ekonomisinin Türkiye'deki temsilcisi TÜSİAD,IN etik üzerindeki görüşleri önemli ve belirleyici bir yere sahiptir. Bu kurum etiğin, amaca hizmet eden bir araç, hatta zorunlu bir araç olduğunu, kamusal etiğin, adaletli ve faziletli bir toplumsal yaşamın ve iyi bir kamu politikasının ön koşulu olduğunu belirtmektedir. Daha sonra "iş etiğinin, çalışanların gayri ahlaki ya da tartışma yaratacak davranışları önlemeyi amaçladığını kaydetmektedir.

TÜSİAD, iş etiğinin, etiğin bir alt kümesi olduğunu, sadece iş dünyasına uygulanacak özel etik ilkeler bulunmadığını, bir davranışın iş dünyasında ya da başka bir yerde ahlaka aykırı olduğuna karar verebilmek için, bu davranış çevreleyen şartlara da özellikle bakmak gerektiğini belirtmektedir. TÜSİAD, İş dünyasının etik sorumluluğu üzerinde görüşünü; "birçok insan, iş dünyasının tek sorumluluğunun kar maksimizasyonu olduğunu ve bu yükümlülüğün de herhangi bir etiksel veya sosyal sorumluluktan üstün geldiğini savunmaktadır. Kapitalizmin kişisel kazanç arayışlarıyla temellendirilse de, bu

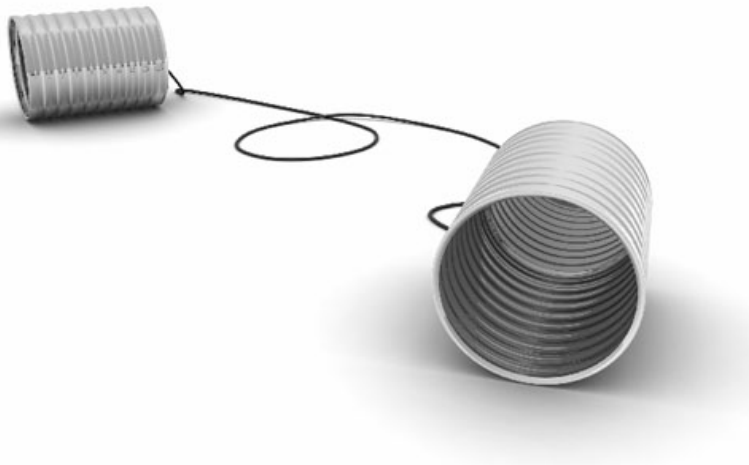
sistem, aktörlerin hırslarını kontrol etmesini de kapsar" şeklinde dile getirmektedir. Etik üzerinde; kamu yönetiminde etik; siyasette etik, yarıgıda etik konularında altı ciltlik çalışması bulunan TÜSİAD, bir başka açıdan da "rüşvet" olgusunun sermaye sınıfı içinde taraftarları olduğu konusunda da bilgi vermektedir. "Rüşvetin kamu hizmetlerindeki işleri hızlandıracağı, en fazla rüşveti verenlerin işlerini daha hızlı yürüteceği, ayrıca rüşvetin düşük ücretleri telef edici bir işlev olacağı" yönünde görüşler olduğu belirtmektedir,

Serbest piyasa ekonomisinin etik sorumluluğa yaklaşımı; "Piyasa ekonomilerinde kararlar ve sonuçların hiçbir etik amaçla belirlenmesi piyasa ekonomilerinin bir erdemi olmaktır" şeklinde açıklanmaktadır.

Buna karşın, saygın bir düşünür; Ahlaki güdülerin birçok bakımdan kazanma güdüleriyle çatıştığı, kazanmaya yönelik güdülerin rakiplerle ilişkilerde kendini düşünmekten ve acımasızlıktan yana olduğu görüşünü dile getirmektedir.

Mühendislik etiği üzerinde dersler veren bir bilim insanı etik sorumluluğu; "kurumlar etik kurallardan uzaklaşırlarsa 'dur' denmelidir. Kısaca, düdük çalınmalı ve oyun durdurulmalıdır" şeklinde tanımladıktan sonra da "dur" diyenlerin ne gibi yaptırımlarla karşı karşıya kalacakları, yakın geçmişteki örneklerle de incelenerek öğrenmelidir uyarısında bulunmaktadır. Bu tür örnekler çoğaltılabilir. Ancak bir sunumun sınırları içinde bu alıntılarını konuyu yeterince açıklayacağı görüşümdedir.

Etik davranış ilkeleri önerilerinde, çalışma alanları ve kurumlar arasında fazla bir farklılık bulunmamaktadır. Hepsinin amacı adil, güvenli, düzgün işleyen bir ekonomik yapının oluşturulmasıdır. Etik kodlar küresel boyutta kabul edilmiş bir şablon

normlara göre belirlenmektedir. Etik davranış ilkelerini ya da etik kodlarının ana ilkeleri; adil davranma, tarafsızlık, açıklık, saydamlık, hesap verebilirlik, dürüstlük, objektiflik, eşitlik, sadakat, gizliliği koruma olarak belirlenmektedir. Bazı kurumlar bu ilkeleri zenginleştirmek amacıyla, hukukilik, liderlik, nezaket ve saygı gibi davranış özelliklerini de ilave etmektedirler. Etik davranış ilkelerin yaşama geçirilmesiyle toplumda refahın, mutluluğun ve güvenin sağlandığı bir toplumsal yapının oluşturulacağı varsayılmaktadır.

Bu ilkeler her toplumda geçerli, hiç kimsenin karşı çıkamayacağı, tartışmasız korunması gereken değerlerdir. Ne var ki bir değerın vazgeçilmezliği ve geçerliği norm haline topluma dayatmakla sağlanamamaktadır. Küresel boyutta yaşanan şiddetin hüküm sürdüğü, insan haklarının açıkça çiğnendiği, güçlü çıkar çevrelerinin kural dışı eylemlerinin önlenemediği, bütün karar süreçlerinin piyasanın kontrolünde olduğu, kısaca haklının değil güçlünün haklı kabul edildiği küresel bir sistemde etik kodlar aracılığıyla adil bir düzen kurulup kurulamayacağı üzerinde tartışılması zor sorular bulunmaktadır.

Örneğin; iş güvencesi, iş ve işçi sağlının korunmadığı, çalışanların yarıya yakının güvenceden yoksun kayıtdışı istihdam edildiği, çalışma güvencesinin amirin iki dudağı arasında olduğu, işsiz kalma korkusunun herkesin başında Demokles'in kılıcı gibi sallandığı, açlık sınırı altında ücretle çalışanların çoğunlukta olduğu bir ortamda etik kodlarla nasıl bir refah düzeyi sağlanabileceği tartışılması gereken yaşamsal sorundur.

Aynı şekilde, denetlemenin gelişmediği, bir bakan ya da bir amirin yolsuzlukla suçlanan memuru hak-

kında soruşturma açılmasına izin vermediği, hak aramanın kısıtlandığı, düşünceyi açıklamanın yasaklandığı, soygunların şeffaflaşmasına karşın cezalandırılmadığı bir hukuki yapıda, toplumun bir kesiminin adil, dürüst davranması, hesap verilebilirlik ilkelerini benimsemesi toplumda kural tanımazlığın önlenmesini sağlayabilir mi? Bu tür toplumsal koşullarda insanların ahlaki açıdan sorgulanmasının mümkün olmayacağı alıntılar yaptığım yayınlarda, açıkça dile getirilmektedir.

Örneğin; TÜSİAD bir olgunun ahlaka aykırı olduğuna karar verebilmek için; davranışın geliştiği ortamın şart ve özelliğine bakmanın gerekli olduğunu, Onbaşıoğlu ise "kurallar tanımazlıklara karşı dur deneceği zaman, daha önce dur diyenlerin başına gelenlere bakmanın gerekli olduğunu yazmaktadır. Bu görüşler bir insanın ahlaki açıdan sorgulanabilmesi için, kimsenin baskısı ve vesayeti altında olmadan özgür ve özerk karar verme hakkına sahip ve seçeneklerinin elinden alınmamış olması ilkesiyle örtüşmektedir

Getirdiğim eleştiriler etik ve ahlaki değerlerin gereksiz olduğu anlamını taşımıyor. Aksine, bu değerler bir toplumun tarihi süreçte oluşturduğu, insanların birlikte yaşamasını sağlayan vazgeçilmez nitelikte değerler ve ilkelerdir. Benim söylemek istediğim toplumun güçlü çıkar çevrelerinin kural tanımazlığı karşısında toplumun, sadece, büyük emeçli kesimlerin etik ve ahlaki değerlere bağlı kalmasının toplumda yozlaşmayı önlemeye yetmeyeceğidir. Başka türlü etik değerler sisteminin bozulduğu toplumlarda yapay, vazedilmiş hiçbir davranış ilkesinin, toplumda, etik ve ahlaki değerleri geçerli kılamayacağını düşündüğüm şekilde söyleyebilirim. Özet olarak etik kod ya da davranış ilkelerinin sadece, piyasanın çıkar-

larının koruma düşüncesiyle, kendi değer yargılarını yaşama geçirme ve bu değer yargılar aracılığıyla çalışanları daha sıkı bir denetim altına alma düşüncesinden kaynaklandığını düşünüyorum.

Konu iletişim açısından ele alındığında, teknolojiye kaydedilen baş döndürücü gelişme, teknolojinin güçlü tekeller elinde kuralsız, denetimsiz, sınırsız, etik ve insani değerlere karşı bir tahakküm aracı olarak kullanılması, yarattığı değerler sistematiği insanlık için kaygı verici boyutlara ulaştığı görülmektedir.

Sonuç olarak, içinde yaşadığımız koşullarda, ortaya çıkan yolsuzlukların, haksız, adaletsiz, kural tanımaz tutum ve davranışların nedeni etik değer ya da ilkelerin eksikliğinden değil, insanların toplumsal, bireysel ilişkilerinde çıkarlarını toplumun çıkarları ve etik değerlerinin önüne almalarından ileri geldiğini düşünüyorum.

İnsan ilişkilerinin etik temelde geliştiği ortam ve koşullarda, toplumun etik değerleri dışında yeni etik kodlar üretmenin gereksiz, etik değerlerin işlerliğini ve etkisini yitirdiği toplumsal düzende ise yeni etik kodlar üretilmenin anlamsız ve faydasız bir uğraş olacağı kanısındayım.

Mühendislik etiğinden söz etmemiz gerekirse; bunun tek yolu mühendisin mesleğini etik değer ve ilkelere saygılı davranışlarla yürütmesidir.

Örgütlerin görevinin ise, toplumun etkili, güçlü dinamikleri olarak, etik kodlar üretme yerine, bozulan toplumsal ilişkileri, yolsuzlukları, insan hakları ihlallerini, hukuk dışı, etik dışı benzeri tüm tutum ve davranışları alabildiğine sorgulayarak, oluşturacakları kamuoyu öncülüğünde, çıkar gruplarının baskısına karşı toplum yararına güç oluşturmayı hedeflemeleri gerektiğini düşünüyorum.